

A táncszók feldolgozásának lehetőségeiről

1. Bevezetés. – A táncszók a folklórműfajok egyik sajátos csoportját képezik. A *táncszó*, vagy másként *táncréjja*, *táncrigmus*, *ujjogtatás*, *hujjantás*, *kiabálás*, *rikótozás*, *rikogatás*, *tánckurjantás*, *réjja*, *csujogtatás* stb. – a Magyar Néprajzi Lexikon meghatározásában – tánc vagy lakodalmi vonulás közben spontánul felhangzó, a jókedvet kifejező, hangulatkeltő, ritmusos szó, illetve mondóka (MNL. *táncszó* a.). Rokonságot mutat bizonyos népköltészeti műfajokkal: a mondókákkal, csúfolókkal és a népdalokkal is.

A közelmúltban fejeztem be azt a munkát, amely az MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Osztályán őrzött cédulaanyagnak, PÁLFY GYULA mintegy 1500 cédulát tartalmazó hagyatékának rendszerezéséhez kapcsolódott. Ez a gyűjtemény főként a nyomtatásban megjelent példányok egybegyűjtése révén állt össze (PÁLFY 2004: 179), amelyeket PÁLFY GYULA több évtizedes munkája során tartalmilag rendezett is, és a tartalmi osztályozás eredményeiről tanulmányban számolt be (PÁLFY 2004). A táncszóktól elkülönítette a lakodalmi csujogtatások csoportját. Ezek, bár sok esetben mutatnak szövegbeli hasonlóságokat, azonosságokat a táncalkalmakkor rikoltozott táncszókkal, más közegben, más funkcióban használják azokat. A lakodalmi csujogtatások elsősorban a lakodalmi menetben hangzanak el, tartalmukban az esküvő, a lakodalom, a menyasszony és a vőlegény házasulásával kapcsolatos közlendőket emelik ki, utalva az alkalomra, a párválasztásra, a házasság eseményére. A szűkebb értelemben vett, táncalkalmakkor rikoltozott táncszók sok esetben hangszeres kíséret, tánczene alatt hangzanak el, ezáltal ritmusuk, tempójuk kötött, hiszen alkalmazkodniuk kell a zenéhez, a zenei jellemzőkhöz, és tartalmukban is nagyobb változatosságot mutatnak.

A fentieket szem előtt tartva a kétféle csoportot elkülönítve, eddigi munkám során a lakodalmi csujogtatásokat nem, csak a szűkebb értelemben vett (azaz PÁLFY GYULA gyűjteményében a lakodalmi csujogtatásoktól elkülönített) táncszókat, mintegy másfél ezer cédulát dolgoztam fel. Megállapításaim főként erre a csoportra vonatkoznak.

Elsőként a táncszók általános, tartalmi-formai jellemzőiről szólok, tárgyalva az eddigi néprajzi osztályozások szempontjait is. A tanulmány nagyobb részében a vizsgálat néhány lehetőségét vázolom fel: főként a dialektológiai és a pragmatikai megközelítés lehetőségét (megemlítve a funkcionális-kognitív szempontot). Az utolsó pontban a műfajjal kapcsolatos észrevételeket írom le. Fő szempontja a lehetséges jövőbeni vizsgálatoknak a pragmatikai-funkcionális irány lehet, ezért dolgozatomban ennek tárgyalása kiemelt szerepű.

2. A táncszók és rendszerezésük. – A táncszó legegyszerűbb formája a kurjantásszerű egy-két szótagos indulatszavak ismételtetése, például „*uccu, hajrá, nosza, hopp*” (MNL. *táncszó* a.). A PÁLFY-anyagban ilyenek például a „*Haj, haj, haj, haj!*”, „*Hagya, gyagyagya!*”, vagy a táncszók elején vagy végén csujogatott „*ijuju, jujuju*”, „*ij-hu, hu-hu-hu*” típusú szavak (vö. RÉTHEI-féle *réják*: RÉTHEI 1906: 100). Ilyenekkel már a 17. századi kéziratos énekanyagban is találkozunk, például a „*hajda hopp, hajda!*” alakkal a Vásárhelyi daloskönyvben: „*Hajda hopp, hajda! / Minden azt mondja: / Enyim kis Kata, / Tied Borbála.*” (PESOVÁR 2003: 36). A tánckurjantás fejlettebb formájában általában kétsoros, ritkábban több soros, rímes, szellemes, tömör fogalmazású szöveg. Kötött ritmusával és a természetes beszéd hangsúlyától, valamint a rigmusmondástól is eltérő előadásmódjával átmenetet alkot a recitáló dallamok és a rigmusszavalás között. Sajátos, emelt hanghordozással, kiáltásszerűen recitálva adják elő. Egyénileg vagy csoportosan, sokszor egymásnak felelgetve hangzanak el, főként a szövegtelen, hangszeres zenéjű táncoknál (MNL. *táncszó* a.).

Legfőbb funkciójuk a szórakoztatás igénye mellett a közösség előtti véleménynyilvánítás, az egyéni sérelmek, a szomorú vagy vidám érzelmek művészi formában való közlése (BÉKÉSI-VARGA 2008).

A táncszók több szomszédos nép kultúrájában és nyelvében is megtalálhatók. A Kárpát-medencében például a szlovákság kultúrájában a lakodalmi vonulások alkalmával csujogattak. Hasonló a román strigături, chiuituri műfaja (MNL. *táncszó* a.). Valószínűsíthető, hogy az egymás mellett élő nemzetiségek hatnak egymásra, például a magyar-román együttélés hatásának egyértelmű bizonyítéka sok zenei, tánc típus-, táncmotívumbeli, népköltészetbeli stb. hasonlóság vagy egyezés. A műfajok átvételében éppúgy látjuk az együttélés hatását, mint például a dallamok, szövegek átvételében, erre sok példát hozhatnánk a népzene kutatás eredményeiből merítve. Az itt tárgyalt műfaj hasonlósága tehát több más jelenség mellett bizonyítéka lehet az együttélés kölcsönhatásának is.

Néhány kísérlet született eddig a táncszók osztályozására, például FÜLEMILE ÁGNES 1984-ben megjelent Kísérlet a táncszók formai és tartalmi rendszerezésére című írása (FÜLEMILE 1984), és PÁLFY GYULA A táncszók tartalmi osztályozása című tanulmánya (PÁLFY 2004). Ezek a folklorisztikai elemzések jellemzően a szemantikai szempontokat tartják szem előtt.

A fent említetteknél korábbi csoportosítás a Magyar Néprajzi Lexikon néhány csoportja: 1. *táncra vonatkozók* (férfi- vagy páros táncra, táncpartnerre, zenére, táncmódra, jó és rossz táncosra, másfalusiak táncára, a tánc körülményeire stb.): *Karikára legények, / betyárosan verjétek, / Itt vagyok én, segíték*. 2. *szerelmi-udvarló tartalmúak*: *Szép a tavasz, szép a nyár, / Szép, aki előttem jár. / De aki előttem jár, / Még az éjjel vélem hál*. 3. *évdőcsúfolódó szövegek*: *Válaszúti leányok, / Cukorporos a szájok. / Bonchidai legények, / Mind lenyalják szegények*. Speciális csoportként a lakodalmi táncszók és kurjantások csoportja is megjelenik (MNL. *táncszó* a.).

FÜLEMILE ÁGNES mintegy 400, általa gyűjtött táncszó alapján vonja le következtetéseit. A formai kérdéseket illetően kitér a sorok, szótagok számára, a rím kérdésére, a rendszerezésben pedig a következő tartalmi csoportokat hatá-

rozza meg: 1. szerelemmel, házassággal foglalkozók; 2. tánccal foglalkozók; 3. csúfolók; 4. bánattal, szegénységgel foglalkozók (kesergők); 5. borral, ivással foglalkozók; 6. átok és áldás tartalmúak; 7. egyéb (FÜLEMILE 1984: 61–2).

PÁLFY GYULA csoportosítása bővebb, alapelve, hogy főcsoportokra és alcsoportokra osztja a táncszókat. A főcsoportok a következők: 1. tánc előtt; 2. táncrea biztató; 3. test, öltözet; 4. ivás, tánc, mulatás; 5. tánczene, tánczenész; 6. marasztalás; 7. szerelem; 8. öreg-vén; 9. szabadszájúság; 10. átkok; 11. házasság; 12. kérkedő-dicsérő; 13. szociális tartalmú; 14. filozofikus tartalmú; 15. csúfolkodó, gúnyos, ironikus; 16. lírai dalszöveg; 17. egyelőre beoszt(hat)atlan, vegyes; 18. tipikus lakodalmi kurjantás (PÁLFY 2004: 179).

Az utolsó csoport jelenti a korábban említett, külön csoportként kezelt lakodalmi csujogatások típusát. A főcsoportokat további alcsoportokra osztja, így például az első főcsoportot (1. Tánc előtt) a következőkre: 1.1. Tánc, bál... bejelentése (személytelen); 1.2. Engedélykérés (táncrea, ott-tartózkodásra); 1.3. Figyelmeztetés ígéret betartására; 1.4. Fölkérés. Az 1.4. alcsoport (miként más alcsoportok) alá további alcsoportokat is rendel: 1.4.1. egy- vagy összefüggő kétsoros; 1.4.2. nem összefüggő kétsoros (PÁLFY 2004: 181).

A PÁLFY-féle csoportok a szemantikai kategóriákat illetően igen részletes osztályozást adnak. Egy-egy alcsoportba sok esetben csak egy-két táncszót sorol, ami megkérdőjelezi az alcsoportosítás jogosultságát. Például a 3. Test, öltözet csoporton belül a 3.1. Testtartás, a 3.2. Haj és a 3.3. Ruházat alcsoport csupán két-két táncszót tartalmaz, a 3.4. Lábbeli ellenben kilencet (PÁLFY 2004: 183), ez utóbbi „bőség” – tekintve hogy a táncolásban a láb, így a csizma is kiemelt szerepű – indokolt. A főcsoportok véleményem szerint jól használható elkülönítését adják a táncszók tartalmi osztályainak. Az alcsoportok a nyelvi kérdéseket illetően válnak számomra érdekessé, mivel azok sok esetben a közlés irányáról, tartalmáról, formájáról adnak támpontokat. Például 11. Házasság főcsoportnál elkülöníti a 11.1. Párválasztásra utaló, a 11.2.1. Házasodásra biztató, a 11.2.2. Ne házasodj, a 11.3. Házásokat bosszantó, ezen belül a 11.3.1. Férfit és 11.3.2. Nőt bosszantó kategóriákat, valamint a 11.4. Házasságán kesergő és a 11.5. Házásokat félreállító alcsoportokat (PÁLFY 2004: 194–5). Ezek az alcsoportok fontos információkkal szolgálnak, hiszen a közlés szándéka szerint (pozitív-negatív befolyásolás, bosszantás stb.) és nemek szerint is kategorizál. Ezek szociolingvisztikai szempontból is érdekesek lehetnek, illetőleg pragmatikai vizsgálatokhoz adhatnak támpontokat.

Láthatjuk, a fenti írások a tartalmi osztályozásra fektetik a hangsúlyt, kevésbé foglalkoznak a formai jellemzőkkel, és a funkcionális kérdéseket nem tárgyalják. A lexikonok (MNL., NTL.) részletesebben írják le a táncagyománnyal kapcsolatos kérdéseket, megemlítik a műfaj kapcsolatát más folklórműfajokkal,

de leginkább a formai elemzésre fektetik a hangsúlyt (tempó, szótagszám, sorhosszúság, ritmus, előadásmód). A használatra, a funkcióra vonatkozóan csak elvétve találunk a szakirodalomban adatot. Például KALLÓS ZOLTÁN néhány észak-mezőségi faluban lejegyzett tánc- és lakodalmi kiáltás kapcsán kiemeli a csúfolódás és más érzelm kifejezésének funkcióját (KALLÓS 1972), HORVÁTH ISTVÁN pedig a magyarórdiai táncalkalmait írja le, majd megadja a közlés szándéka szerint a *kátázás* (kiáltozás) néhány csoportját, ezek: helyet kérők; biztatók; szerelemre csalogatók; érzelmeket, helyzeteket közlők; gúnyolódók (HORVÁTH 1980). A használat körével, a funkcióval kapcsolatban találunk még néhány példát más szerzők munkáiban is (I. BORBÉLY 1891; GÖNCZI 1900; KISS 1937; KALLÓS 1964; PÁLFY 1987).

Részletes, egy-egy témakört kimerítő elemzés azonban eddig alig történt a táncszók használatát, kultúrába, néphagyományba ágyazottságát illetően. Figyelemre méltó BÉKÉSI TÍMEA és VARGA SÁNDOR *Kiáltott rigmusok és használatuk Visában* című tanulmánya (BÉKÉSI–VARGA 2008), amelyben egy mezősi falu, Visa táncagyományában élő rigmusok használatával kapcsolatban tesznek fontos megállapításokat. Korábbi tanulmányukban (BÉKÉSI–VARGA 2006) is kifejezik a vizsgált anyag kapcsán a *táncszó* terminussal kapcsolatos aggályaikat, miszerint a szövegek leggyakrabban nem tánc közben, hanem egyéb alkalmakkor (lakodalom, kaláka stb.) hangzanak el, és legtöbbször nem is kötődnek a tánchoz vagy a zenéhez, így a *kiáltott rigmus* kifejezést megfelelőbbnek tartják a jelenség meghatározására. Sok adatközlői szöveget közölnek, amelyekből nemcsak a *rikoltozás* és a *vagdalkozás* jelenségének funkcióbeli elkülönülése is kibontakozik, hanem számos más, használatot leíró megállapítás is megfigyelhető. Például annak leírása, milyen helyzetekben hangozhattak el obszcén szövegek, milyen szövegeket milyen céllal, milyen kommunikációs helyzetben rikoltoztak (vizsgálják a funkciót, a közösségi és az egyéni igényeket, közlési szándékokat stb.), és részletesen tárgyalják például a szövegvariálódás, szövegalkulás témakörét is, adatközlői beszámolókkal alátámasztva (BÉKÉSI–VARGA 2008). Ez utóbbi témakör a műfaj folklórbeli helyének meghatározásához is közelebb vihet.

3. A dialektológiai vizsgálat lehetőségeiről. – A táncszók közlésében nagy számban vannak jelen különböző nyelvjárási alaktani jelenségek, néhány jelenségre szükségesnek tartom felhívni a figyelmet. Sok táncszó például a székely nyelvjárási régióból való. Az udvarhelyszéki nyelvjárás egyik legjellemzőbb sajátossága az *ö-zés* (JUHÁSZ 2003: 303), amelyre a táncszóanyagban is találunk példákat:

*Ha kijetők megöngednék,
Kettőt hármat büllentenék.* (MNGY 11–12: 446)

*Ugyan bizony Ferenbá,
Ha nem bánnyák kigyentők,
Itt lötyögök, fityögök,
Egyet kettőt köhintök.* (MNGY 11–12: 444)

*Édös hugom! most ideje,
Velem járni ne röstö'je.* (MNGY 11–12: 448)

*Hadd mönjön hadd! ê ne hadd,
Ne ingadgyon az inad.* (MNGY 11–12: 449)

*Éget ingöm a szömöd,
Rólam mégis ê ne vödd.* (MNGY 11–12: 445)

*Mennyi lèán mind szeretöm,
Ojan az én természetöm.* (MNGY 11–12: 453)

Az *ö-ző* alakok mellett nagy számban találunk más nyelvjárási jelenségeket is, ilyen például az *a-zás* (adatok Miriszlóról és Magyarlapádról), az *í-zés* vagy az *a* után *o-zás*:

*Igazítsad jól a lábad,
Tíz farsangja, hogy már járad.* (MNGY 7: 365)

*Fardiccs rózsám engemet,
Mint a malomkereket.* (MNGY 7: 363)

*Karikára, legínyék, na Pikó,
Huszárosan verjétek, na Pikó!* (MNT III/B: 360)

*Uccu, idés nadrágom,
Van még otthun vagy három.* (MNGY 14: 123)

*Azír ettem karalábét,
Hogy a lábom járjon prádét.* (MNGY 14: 122)

*Ha igazán nem járod,
Száradjon el a lábod!* (KONSZA 1955: 470)

*Járd ki lábam ne hibázz,
Mer engem a hideg ráz,
Egyik lábam kijárjo,
A másik elhibázso.* (KALLÓS 1964: 248)

A kutató kompetenciája befolyásolja ugyan a szöveglejegyzés fokát, de a példák jól mutatják, hogy alapvető igény van a nyelvjárási hangok írásbeli jelölésére. Fontos ez nemcsak a lejegyzés pontosságára való törekvés szempontjából, de sok esetben nélkülözhetetlen is, például a sorvégi hangok megtartásával lehet csak megőrizni a rímet (a példákban: *szeretöm – természetöm, járod – lábod*).

A nyelvjárási hangtani, alaktani változatok mellett találunk a szövegekben tájszavakat is, ilyenek például: *bordica, büllent, lankalik, csicsi, purdé, fersing, gardonyos* stb. Az erdélyi területeken feljegyzett táncszók között román jöve-

vényszavak és idegen szavak is megjelennek. Például a *katrinca* 'egy fajta kötény' (ro. *catrință*), *pánkó* 'fánk' (ro. *pankovă*), *fáta* 'lány' (ro. *fată*), *bisziók* 'bazzalikom' (ro. *busuioc*), *minuta* 'perc' (ro. *minut*), *berbécs* 'kos' (ro. *berbec*), *pa-kulár* 'juhásztor' (ro. *păcurar*), *kumnáta* 'sógornő' (ro. *cumnătă*), *möliga* 'puliszka' (ro. *mămăligă*).

A tájszavak és idegen nyelvi elemek vizsgálata tehát szintén érdekes szempont lehet egy esetleges vizsgálatban, hiszen árnyalhatják például az egymás mellett élő népek nyelvi kölcsönhatásairól szóló ismereteinket, és kiegészíthetik a tájszótárakban fellelhető anyagot is.

4. Pragmatikai kérdéskör. – A pragmatika tágabb felfogása a szigorú grammatikai kötöttségű magyarázaton túl szélesebb összefüggésrendszerben értelmezi a kutatási területét. Egy vizsgálat így azt eredményezi, hogy olyan kérdések is megfogalmazódnak, amelyek más nyelvészeti diszciplínák – például a szociolingvisztika, a pszichológia vagy a nyelvészeti antropológia – felé közelítik a pragmatikát (TÁTRAI 2011: 14). Véleményem szerint főként ebben a funkcionális keretben érdemes megközelíteni a táncszók vizsgálatát, hiszen – ahogy a rendszerezésben már utaltam rá – nem hagyható figyelmen kívül, hogy a szövegek milyen kulturális közegben keletkeztek. Jelen írásomban csupán néhány lehetőségre szeretném felhívni a figyelmet, egy-egy kérdés részletes vizsgálata a jövőbeni feladatok közé tartozik.

A táncra buzdító csujogatók csoportjában például megfigyelhetjük a buzdítás jellegzetes nyelvi eszközeit, ilyenek a felkiáltások, a megszólítások, az indulatszavak vagy a felszólító mód uralkodó jelenléte, a különböző stílusesszók használata (ismétlés, fokozás, megszemélyesítés). Néhány példa:

Hucza Sára, isten lánya,
Gyere velem egy pár táncra! (KONSZA 1955: 471)

Járjad, járjad hajnalig,
Míg a csizmád lankalik! (BERZE NAGY 1940: 756)

Ne bocsásd, forgasd meg,
A tempóját úgy add meg! (KÓSA 1979: 244)

Ej, haj, Lina, lábad ide-oda! (LUGOSSY 1954: 134)

Fogd'sza meg, forgasd meg,
Téritgesd meg, lógasd meg! (KONSZA 1955: 470)

Cú ki, bocskor, ne suttogj,
huva küldlek, ne dunnogj. (HORVÁTH 1980: 363)

Hó te Gyurka, hó te, hó,
Ne szökjél úgy, mint a ló! (KONSZA 1955: 471)

*Rugg ki lábam, rugg' ki most,
Édes borom segéjj most!* (MNGY 11–12: 436)

A nyelvi elemek, szerkezetek egyértelműen utalnak a szituációra, amelyben a közlés elhangozhat. Például az egyik táncos megszólítja a másikat (*hucza, Sára; hó te Gyurka*), felszólítja a táncra a táncpartnerét vagy egy harmadik személyt (*járrad, járjad hajnalig...; fogdsza meg, forgasd meg...*). A felszólítás utalhat páros táncra és férfítáncra is (a „*Rugg ki lábam...*” kezdetű táncszó például valószínűleg férfítáncsal kapcsolatos buzdítás, hiszen a lábfigurázások, cifrázások, rúgások elsősorban a virtuóz férfítáncokra jellemző motívumok).

Jelen dolgozatban csupán érzékeltetni kívánom, milyen szempontok merülhetnek fel, ha a grammatikai-formai jelenségeken keresztül, a szöveget alapul véve a kontextust is elemezni kívánjuk. Fontos, hogy kinek, mikor, miről, miért, hogyan stb. hangzik el egy-egy táncszó. Egy ilyen jövőbeni vizsgálatba például olyan szociolingvisztikai szempontok is beletartozhatnának, mint például a férfi és a női közlés sajátosságai: van-e különbség a szövegekben, attól függően, ki kinek célozza az adott táncszót, ez hogyan írható le stb.

A már említett, visai adatközlők beszámolóin alapuló tanulmány (BÉKÉSI–VARGA 2008) jó példáját adja az olyanfajta elemzésnek, amely figyelembe veszi a kommunikációs helyzeteket, a kulturális közeget. A szerzők leírják a rigmusok használatának alkalmait (lakodalom; különböző táncalkalmak: *kicsitánc, nagytánc, bál*; társasmunkák: *kaláka, kalákatánc*; megrendezett táncfilmmezések), emellett a táncszók elsajátításának és a szövegalkotásnak a folyamatát is részletesen tárgyalják. PÁLFY GYULA anyagában is megfigyelhető egy-egy táncszó szövegének variálódása, sok esetben egy-egy gyűjtés anyagában kimutatva. Mindez feltehetően azzal a jelenséggel van összefüggésben, amit BÉKÉSI TÍMEA és VARGA SÁNDOR a következőképpen ír le: „A legtöbb jó *rikoltozó* asszony azonban az interjúk során kiemelte a saját alkotói szerepét. Ilyen esetekben legtöbbször arról van szó, hogy az általuk ismert szövegpaneleket egy improvizációs szabályrendszer követve, aktualizálva egymáshoz illesztették. [...] A meglévő szövegpanelek felhasználásával költenek új szövegeket saját célra vagy megrendelésre. A jól sikerült alkotások beépülnek a köztudatba, amíg aktualizálhatók, továbbélnek, s ha már nem, kiesnek a használatból. Ilyenformán tehát a szövegkészlet folyamatosan változik a specialisták tudásának, illetve a közösség igényeinek, valamint az adott helyzetnek megfelelően” (BÉKÉSI–VARGA 2008). Megkerülhetetlen tehát egy esetleges jövőbeni vizsgálatban az aktualizálás szempontjának figyelembe vétele. Ahogy például a népdalokban is fellelhetjük a variációkat, úgy a táncszókból is szükséges vizsgálni, milyen változatok élnek, illetőleg mi a változás, változatosság oka, ismérve. Ha a szövegalkotás folyamata is figyelmet kap a vizsgálatban, és feltesszük (funkcionális megközelítésben), hogy szoros a kapcsolat a nyelvi szerkezetek és a szerkezetek megvalósulásai, a példányok között (TOLCSVAI 2011: 13), túllépünk a formális leírásról, és elérkezünk a jelenségek funkcionális-kognitív jellemzőit is figyelembe vevő vizsgálatához. A PÁLFY-gyűjteményből csupán egy csokrot kiemelve szeretném felhívni a figyelmet az aktuális szerveződésre:

*Úgy táncolnak Kidébe',
Mind a légy a cibrébe!*

*Úgy táncolnak Dobokán,
Mind a balha tű fokán.*

*Úgy táncolnak Rekecén,
Mind a tetű kemencén.*

*Úgy táncolnak Lekencén,
Mind a macska kemencén!* (Borbély 1891: 245)

A példákban – kognitív szemantikai megközelítésben – a fogalmi szerkezet állandó, de különböző módon (például az ÁLLAT fogalom a légy, bolha, tetű, macska főnevekkel, a HELY fogalom a cible, tű foka, kemence kifejezésekkel) van kifejezve attól függően, mit tart fontosnak a beszélő. Ez a variálódás feltételezhetően összefüggésben van a fent leírt „improvizációs szabályrendszer követésével”, és nyilvánvaló az is, hogy a rím kiemelt szerepet kap a szövegalkotásban, -szerveződésben. Érdeemes lenne a jövőben ilyen tárgyú, részletes elemzéseket végezni, a kognitív szemantikai kutatások eredményeinek felhasználásával. Tárgyalni lehetne ebben a keretben például a figyelem irányításának, a fókuszának, a nézőpontnak témakörét is.

5. A műfaj kérdésköre. – A táncszók más népköltészeti műfajjal is rokonságot mutatnak, főképp a népdalokkal, a rigmusköltéssel, a mondókákkal. PÁLFY GYULA gyűjteményében például a következő táncszók, illetőleg ezek variánsai *dalszövegként* is megtalálhatók a magyar népköltészetben (a cédulákon a sok esetben meg is található a „dalszövegként is” megjegyzés):

*Piros rózsza levél nélkül,
most vagyok szerető nélkül.* (JUNG 1978: 201)

*Édésanyám gyöngyvirága,
én vagyok a legszebb lánya.* (JUNG 1978: 198)

*Vót szeretőm, de elhagyott,
Szébbre vágyott, mint én vagyok.
Szébbre vágyott, de nem kapott,
Még olyant se, mind én vagyok.* (KALLÓS 1972: 108)

*Gyere rózsám gyere már,
Mert a szívem téged vár.
Téged ohajt, téged vár,
Téged csókolni nem kár.* (PÁLFY 1987: 278)

*Vékony cérna, kendérszál,
jaj, de kicsi maradtál.* (JUNG 1978: 202)

*Piros alma csutája,
sebés a babám szája.* (JUNG 1978: 198)

*Édes volt az anyám teje,
Keserű a prófont bele!* (KONSZA 1955: 468)

*Elesett a lúd a jégen,
Majd felkel a jövő héten!* (KONSZA 1955: 467)

Az egyezések, hasonlóságok nyilvánvalóan adódnak abból is, hogy a két műfaj sokszor hasonló funkcióban, zenei kíséret mellett jelenik meg. Egy adott tánczenei műfajban például az adott ritmus, szótagszám olyan „állandó” jellemzők, amelyek befolyásolják a népdalok és táncszók szövegeit, hasonlóságokat, egyezéseket szülve. Feltételezhető, hogy az azonos környezetben, azonos motivációval elhangzó szövegek egyik-másik műfaj részévé válhatnak, oda-vissza hatással, azaz népdalszövegből válhat táncszó, vagy táncszóból népdal. Mindennek vizsgálata alapos népzenei ismereteket igényel. Érdemes lenne megvizsgálni az említett műfajok között az átjárás, a kölcsönzés témakörét is.

A népdalok mellett adott esetben a csúfolókban is ugyanazt a közlési szándékot láthatjuk, mint a csúfolódó táncszókban. Például a *Juca néni lábására / Olyan mint a pipaszára.* (MNT III/B 357) táncszó szinte ugyanazt a csúfolódó közlési szándékot fejezi ki, mint a *Fogatlan bába, / Bújj a fáskamrába!* (MN. V. 594) csúfoló szöveg. Mindkettőben egy-egy testrész a kifigurázás tárgya (pipaszár láb és fogatlanság). Ezek nemcsak tartalmukban, de szerkezetükben, felépítésükben (rím, szótagszám) is hasonlóságot mutathatnak. A kisebb, alkalmi rigmusok között, a csúfolók mellett tárgyalja a műfaj kérdéseit KATONA IMRE is, hangsúlyozva, hogy bizonyos táncrigmusok dalként és közmondásként is előfordulnak (KATONA 1955: 83). VOIGT VILMOS is a rigmusok egyik típusaként írja le a táncszókat, amelyek a lírai dalokhoz és a proverbiumokhoz egyaránt közel állnak (VOIGT 1998: 317). BÉKÉSI TÍMEA és VARGA SÁNDOR megjegyzi, hogy hiányoznak a történeti jellegű és nemzetközi összehasonlító jellegű kutatások, amelyekkel a táncszók folklórműfajok között elfoglalt helyét pontosan meg lehetne határozni. Tanulmányukban az előadásbeli és formai jegyek alapján a visai szövegekre a „kiáltott rigmus” megnevezést alkalmazzák (BÉKÉSI–VARGA 2008). Kíváncsú volna tehát a műfajiságra vonatkozó, a kérdéskört tisztázni kívánó vizsgálat is.

6. Záró gondolatok. – Tanulmányomban egy olyan kutatási területre kívántam betekintést nyújtani, amely eddig kevés figyelmet kapott a tudományos vizsgálatokban. Tekintve, hogy PÁLFY GYULA hagyatékával való ismeretsémem új, legfőbb célom csupán az volt, hogy meghatározzak néhány kérdéskört, amelyek az anyag feldolgozása során merültek fel bennem. Ezeket a kérdéseket, felvetéseket a jövőbeni vizsgálatok módosíthatják.

A gyűjtemény számszerűen is bővíthető: 2013-ban, mintegy 100 évvel az első kötet kiadása után jelent meg a KRIZA JÁNOS és gyűjtőinek kiadatlan anyagából összeállított Vadrózsák második kötete, amely 791 további táncszót közöl (KRIZA 2013: 274–367) néhány mondóka és rigmus mellett. Érdemes lenne ezzel a nagy mennyiségű anyaggal bővíteni PÁLFY GYULA hagyatékát, a tartalmi csoportokhoz való rendeléssel.

Mindazonáltal a legfontosabb irány – véleményem szerint – a pragmatikai-funkcionális megközelítés lehet. A tartalmi osztályozáson felül igen fontos szempont az, hogy milyen kontextusban, milyen használati körben jelennek meg a táncszók, és ezeknek mik a nyelvi jellegzetességei. A nyelvi jellemzők alapján történő pragmatikai leírás tehát elsőrendű feladatnak tűnik.

PÁLFY GYULA közel másfélezer tételes táncszógyűjteménye a közeljövőben a nagyközönség számára is elérhető lesz az interneten, az MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Tudásbázis című weboldalán a http://db.zti.hu/neptanc_tudasbazis elérési felületen. Így – reményeink szerint – az igényeknek megfelelően lesz kereshető és megtalálható a teljes anyag minden érdeklődő számára.

Kulcsszók: táncszók, kutatástörténeti áttekintés, dialektológiai megközelítés, pragmatikai funkció, kontextus.

A hivatkozott irodalom

- BÉKÉSI TÍMEA – VARGA SÁNDOR 2006. Táncszók használata egy mezősi faluban. In: EKLER ANDREA – MIKOS ÉVA – VARGYAS GÁBOR (szerk.): Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére. Studia Ethnologica Hungarica VII. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 291–310.
- BÉKÉSI TÍMEA – VARGA SÁNDOR 2008. Kiáltott rigmusok és használatuk Visában. Folkszemle 2008 június. http://www.folkradio.hu/folkszemle/varga_tancszok/
- BERZE NAGY JÁNOS 1940. Baranyai magyar néphagyományok. 1. kötet. Kultúra. Pécs.
- BORBÉLY SÁNDOR 1891. Az aranyosszékiek tánca. Ethnographia II. 6. sz. 243–6.
- GÖNCZI FERENC 1900. Göcseji lakodalmi kurjantások. Ethnographia XII. 131–7.
- FÜLEMILE ÁGNES 1984. Kísérlet a táncszók formai és tartalmi rendszerezésére. In: BALÁZS GÉZA – HÁLA JÓZSEF (SZERK.): Folklor, életrend, tudománytörténet. Tanulmányok Dömötör Tekla 70. születésnapjára. MTA Néprajzi Kutató Csoport. Budapest. 59–69.
- HORVÁTH ISTVÁN 1980. Magyarózdai toronyalja. Írói falurajz egy magyar faluról. Helikon Kiadó. Budapest.

- JUHÁSZ DEZSŐ 2003. A magyar nyelvjárások területi egységei. In: KISS JENŐ (szerk.): Magyar dialektológia. Osiris Kiadó. Budapest. 262–324.
- JUNG KÁROLY 1978. Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások. Forum Kiadó. Újvidék.
- KALLÓS ZOLTÁN 1964. Táncagyományok egy mezősi faluban. Tánc tudományi Tanulmányok 1963–1964. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata. Budapest. 235–52.
- KALLÓS ZOLTÁN 1972. Tánc- és lakodalmi kiáltások. In: LÉTAY LAJOS (szerk.): Utunk évkönyv 1973. Intrep. Poligrafică. Kolozsvár. 106–21.
- KATONA IMRE 1955. A magyar népköltészet és a rigmus. In: KATONA IMRE – SIMON ZOLTÁN – VARGA IMRE. A rigmusköltészet. Tanulmányok. „Művelt Nép” Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó. Budapest. 21–116.
- KISS GÉZA 1937. Ormányság. Sylvester Rt. Budapest.
- KONSZA SAMU 1955. Háromszéki magyar népköltészet. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Marosvásárhely.
- KÓSA LÁSZLÓ 1979. Rozmaringkoszorú. Szlovákiai magyar tájak népköltészet. Madách Kiadó. Bratislava.
- KRIZA JÁNOS 2013. Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórta hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság. Kolozsvár.
- LUGOSSY EMMA 1954. 39 verbunktánc. Zeneműkiadó. Budapest.
- MN. V. = VARGYAS LAJOS főszerk. 1988. Magyar Néprajz V. Népköltészet. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- MNGY 7. = MAILAND OSZKÁR szerk. 1905. Magyar Népköltési Gyűjtemény 7. kötet. Székelyföldi gyűjtés. Athenaeum. Budapest.
- MNGY 11–12. = KRIZA JÁNOS 1911. Magyar Népköltési Gyűjtemény 11–12. kötet. Vadrózsák. Athenaeum. Budapest.
- MNGY 14. = SZENDREY ZSIGMOND (szerk.) 1924. Magyar Népköltési Gyűjtemény 14. kötet. Nagyszalontai gyűjtés. Athenaeum. Budapest.
- MNT III/B = KISS LAJOS – LUGOSSY EMMA (szerk.) 1956. Magyar Népzene Tára III/B kötet. Lakodalom. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- MNL. = ORTUTAY GYULA (szerk.) 1977–1982. Magyar Néprajzi Lexikon. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- NTL. = PÁLFY GYULA (szerk.) 1997. Néptánc kislexikon. Planétás Kiadó. Budapest.
- PÁLFY GYULA 1987. Egy mezősi falu táncélete. Tánc tudományi Tanulmányok 1986–1987. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata. Budapest. 261–87.
- PÁLFY GYULA 2004. A táncszók tartalmi osztályozása. In: ANDRÁSFALVY BERTALAN – DOMOKOS MÁRIA – NAGY ILONA (szerk.): Az Idő rostájában I. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 175–200.
- PESOVÁR ERNŐ 2004. A magyar tánc történet évszázadai. Képes tánc történeti olvasókönyv. Hagyományok Háza. Budapest.
- RÉTHEI PRIKKEK MARIÁN 1906. A magyar táncnyelv. In: KARÁCSONY ZOLTÁN (szerk.): Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény II/A. Gondolat Kiadó. Budapest. 2004. 88–109.

- TÁTRAI SZILÁRD 2011. Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2011. Kognitív szemantika. Konstantin Filozófus Egyetem. Nyitra.
- VOIGT VILMOS 1998. Kisepikai prózaműfajok. In: VOIGT VILMOS (szerk.): A magyar folklór. Osiris Kiadó. Budapest.

MÁTÉ ZSUZSANNA
zsuzsanna_mate@yahoo.com
ELTE BTK,
Magyar Nyelvtudományi Doktori Program

Possible approaches to dance rhymes and exclamations

Exclamations and dance rhymes ('táncszók') uttered during dancing mainly in village balls and in folk dance houses have not been widely researched in linguistics and ethnography. This paper studies the definition, the taxonomy and the research history of these phenomena, and outlines several possibilities of linguistic examination based on cca. 1500 items collected by GYULA PÁLFY (1950–2012). The main possibilities are: dialectological aspects; pragmatic, functional and cognitive approach (particularly pragmatic function); and relations with similar folklore genres.

Keywords: exclamations, dance rhymes, research history, dialectological aspect, pragmatic function, social context.

MÁTÉ, ZSUZSANNA